

DENBORETATIK ZE HAR

— Ba dago,— hots egin zuen Martinek,— azkenez egin dut.

Etxe haren beheko aldean ba zegoen tegi zabal bat, tramankulu zaharrez, lan-abes estrainio eta beste halako tresna ikusgaitzez beteta. Zikina ere ba zen, inoiz garbitu gabea noski. Horregatik, ordea, ez zuen Martinek ardura. Ohitua zen. Ba zirudien, gainera, guzti hura atsegin zuela.

Etxean ez zuten aditzen. Pertsona arraroa zen, are ideia araroagoz zoratuta bide zegoena. Ez zuen besteek atsegin zituzten gaztetaz hitzik egiten eta batek jakin nongo liburutatik ateratako asmo eta gogoeta nahasiz ari zen komunzki.

Eguzki epel horitan besteak kiskaltzen ziren artean berak etxepeko iluntasunean ziharduen. —Zoraturik dut neure senarra—, aipatzen zuen Marik, —eta nork daki ez ote zuen arrazoia.

Baina Martinek ez zeukon garrantzirik ematen eritzi honi. Bi mundutan bizi ziren. Bata han goian, eguzkiaren argitan, etxe dorre haren kanpo aldean; bestea berea zen, etxearen azpian zeuden ganbara zabal eta armiarma-sarez hornitu haietan zegoena.

Nola heldu zen leku haretara? Bai, horixe berori galde egiten zuten inguruko herritarrek. Sahatsetako dorrea urte askotan abandonaturik egona zen eta ba zirudien etxe zahar hura laster amiltzeko eta lurra joteko zegoela. Hala ere, egun batez, inork zegatik ez zekiela, Martin Urkidik alokaturik hartu zuen, udan bere familia osoarekin bertan bizitzeko. Ingurua ba zen ederra gutienez eta hori zela-ta, Marik, bere andreak, ez zeukon ezetz gogorrik egin. Zelai leun atseginak, errekatxo garbi eta sakontasun gutikoak, herriska begiko eta baketsu bat handik hurran... nahiko zen guzti hau udaldi gozo bat susma erazteko.

Dorre hura, kondairagileek ziotena egia bazen, Arabako familia haundiki batek eraiki zuen eta luzaro orduko ondo bizi izanaren

eredua izan omen zen. Mende askotan hantxe bizi izan ziren Sahatsetakoak, hainbeste zaldun, aitonen seme eta haundiki sorterazi zitukean familia noble hura.

Gain beheera eta zoritxarra ere iratxekei zeikon etxe famatu hari. Honetan azterlariek eritzi diferent eta ezberdinak dituzte. Batzuek ba diote protestante bihurtu zirela, beste batzuek, ordea, sorginkerietan ari izanak zirela, baina ez dugu uste arazo hau inoiz argituko datekeanik. Honen ondorioa izan da guregana heldu den bakarra. Sahatsetako jaunak salaturik eta kondenaturik izan ziren, eta ihesari eman ez zeukotenak, bertan hilak.

Mende batez etxea hutsik egon zen, baina geroago, baserritar ausart bat hara bizitzera joan zen. Etxeak omen zuen madarika-zioak ez bide zeukon kalte handirik egin eta ongi bizi izan zen anitz urtetan. Hala eta guztiz ere, azken urteetan, gerra-denboran etxeko jauna hila zela eta seme nagusia Ameriketara abiatua, Sahatsetako dorre famatua berriz geratu zen saguzaharren eta sugelاندareen ostatu eta bizitoki bihurtuta.

Hau Martinek bere kontu hartu arte. Huntzorri abar ilunek janzten zuten etxe hura berriro apaindu zen. Papiak jandako eskilara zurezko haiek berriz entzun erazi zuten beren nigarrezko hotsa oinen azpian. Ate zaharretako zerraila herdoileztatuak, hezetasuna zerien orma hotz eta beltzak, zokoetako kutxa landuak, guztiok argitu ziren berriz Martin Urkidik etxea berriz prestatzean.

Ez zuen gustu txarra ukan Martinek. Etxea, zahar itxura gora behera, sendoa zen, eta zenbait hage usteldu izan ezik ez zuen erorteko perilik. Dirutxoak gastatu zituen behar bezala apaintzeko, baina, andrearen eritziak kontrakoak baziren ere, Urkidik pozik zekusan Sahatsetako dorre haretan hura egitea.

Euskal Herriko aundiki etxe zahar gehienen gisa, berau ere harri landuaz egina zen. Ate buruan harmarri bat zedukan, zuhaitz bi eta zer zatekean ongi ikusten ez zen zerbait gehiago zuena, leku batzuetan harria hareaturik bazegoenere. Eguzki aldera mahats parrak bat zen, haundia bere lodierari begiratuta, baina agian bitiztearen azken denboretan honez gero.

Etxepean, lurrean zegoen atexka batetik sartuta, ardandegi zabal bi hedatzen ziren, Matusalemen garaietako upa puskatuekin. Ba zen, honez gainera, beste ganbara bat, Martinek ongi baino hobeki ezagutzen zuena. Berak ezer esan ez arren, haugatik alokatua zen etxea, bere andre Marik ongi susmatu bezala.

Ardandegiaren ezker aldean zegoen ate ttiki batetik sar zitekean hara. Kanpoko argia ez zen haraino sartzen eta Martinek, zoko haiek argitzeko, butanozko kriseilu bat zerabilan. Luburu piloa ba

zen han, arasa batean ordenaturik eta denak eskuz eginak, Urkidi-
ren begietarako igarri ezina zen eskritura batez.

Asteak igaro zituen haiek aztertzen. Neguan Bituriko etxean
edukitzen zituen eta ohi ez bezalako pazientziak aztertu ere. Erdi
Haroko idazkera trakets hura menderatu zuen azkenik. Bitinarruz-
ko azaletako letrak, orain erdi galduak, behin eta berriz irakurten
zituen. «Nola industria batçuren vitartez dembora garaitu. Exercicio
hauen tratadua, Joan Miquele Sahaxetacoac eguina, 1203».

Zenbat bider irakurri zituen Martinek liburu honen horrialde
latz eta erdi ustelduak! Munduak ez daki norainoko estudioak egin
zituen orduko euskera zaharraren hitz misteriosen esan nahi ezku-
tua argitzeko!

Orain dena zen egina. Urte askotan iharduki ondoren, oraingoan
liburu haren teoria egiazta zezakean. Jendeak eta kondairagileek
Sahatsetako dorreaz esandako guztiek ba bide zuten zerbait egiazko.
Ganbara haretako liburuek hori pentsa erazten zuten behintzat.
Zenbait liburu arabiarren hizkuntzaz idatziak ziren eta baita, gehie-
nak, latinez. Bi, gainera, euskeraz. Berauk Sahatsetako Joan Mikele
zelako harek eginak ziren eta Martin Urkidik bere estudioetatik
atera zuenetik, antza, beste liburu guztien laburpen edo argibideak
ziren.

Zirudienez Sahatsetakoak alkimistak izanak ziren, baina ez zen
hau oso seguru, sentidu jatorrean behintzat. Erlijio eta mistika es-
trainiozko pentsakera zerien bi liburu haiei. Budismozko teoriak
ere formulazen zituen nolabait. Martinek pentsatu zuen arabiar li-
buru haien artean ba bide zirela orienteko erlijioen aztarrena, baina
hain zegozen textu haiek urdindu eta ustelduta ezen alferrik izan
zeikon inori eramatea, deus ezin argi baitzitekean. Euskerazko le-
trari jarraitzen zeikon ba, berau, dorre haretako jaunak berak
egin zuenez gero, interesgarriena zelakoan.

...ecer ezta guticiatuagoric, ezta preciatuagoric ere guiçonarentçat
ioandacoa baiçic. Amexac oro ioan den garaira bihurtu nahiezkoac
içaten dira. Nic ere, neure bicitçeco urte luceoc emplegatu ditut,
eta ez alferric, pasatutacoa coberatu nahiez. Liburu honetan neure
saio luceen verriac emaiten ditut inork provetcha ditzan...

Burua ba zukean behintzat Joan Mikele Sahatsetako harek. Ho-
rixe berori pentsatzen zuen Martinek harek utzitako liburua ira-
kurtean. H. G. Wellsek urte asko geroago pentsatuko zukean beza-
la, Joan Mikelek bere denboretan makina bat asmatu zuen denbo-
raz ibilteko. Tentagarria zen benetan teoria eta asmo haiek egiaz-
tatzea, benetan frogatzea. Martin, pazientki eta adore ikaragarri ba-
tez, honetan emplegatu zen luzaro.

Oholezko eta burdinazko makina hura, apurka apurka itxuratzen ari zen begi aurrean. Parterik gaitzena liburuak aipatzen zituen metal eta gai batzuk topatzea izan zen. Zer zatekean hidatyoa? Zer Niophetea? Zer gariota? Luzea bazen ere, Martinek, liburuak esan bezala, prestatu eta egin zituen astiro eta patxadaz. Borondate sendoa zuen guzti hura nola amaitzen zen jakiteko.

Azkenean dena prest geratu zen. Makina hura, Joan Mikelek bataia bezala «Iraganeratçailea», hantxe zegoen. Jarlekua, metalezko kapela bat, alanbre batzuk, mahain nahaspilatu bat eta bi kanpai. Ba zen, honez gainera, edari bat, makina «iraganeratçailearekin» batera enplegatzekoa.

Martin eseri egin zen bertan eta kristalezko ontzi batetik isurki uher hura edan zuen. Berehalaxe, liburuak agindu bezala, kanpai bat, eskuinekoa, jo zuen. Haren hotsa entzun zuen eta dena dar-dar hasi zen. Beste kanpaia ere, aurrekoaren hotsak eraginik, joten hasi zen. Mahain gaineko metal estrainio, konponketa eta bihurgune guztiak distiraz bete ziren eta dena, mahaina, jarlekua, buruan zedukan kopetakoa, alanbre okerrak eta guzti, dardaraz dantzatzen ziren. Argia biziago egiten zen eta ikarak haundiagoak. Martin ez zen bildur. Logure zen, hori bai, baina ongi sentitzen zen eta pozik. Mahain gaineko tinbre bat jo zuen, batean, bitan, hirutan...

Argia bere argitasuna galtzen hasi zen, ikara leunagoa bihurtzen eta inguruak xehetuaz, ilunduaz, ezereztuaz Urkidiren begietarako.

— Non nago?—, galde egin zeukon bere buruari begiak berriz irekitzean. Eguzkiaren argiak begiak mindu zeukion. Eguna zen. Gizon bat zedukan aurrean; berau bizardoa zen eta jantziak ikusita laster konturatu zen nola lehengo denboretara abiatua zen egiaz.

— Zer da hau?—, galdetu zeukon bat batean Martinek—, zer urte da dau?

Gizonak ez zeukon erantzun. Begira geratua zen isilik. Agian ez zuen euskeraz aditzen. Ba ote zekien benturaz lur hura Euskal Herria zenentz? Ezezaguna hurbildu zeikon. Behar bada estrainio iruditzen zeikon halako moldez jantzitako gizon bat mahain eta tramankulu haiekin batera aurkitzea.

— Nor haiz? Non nago?—, itaundu zeukon berriz. Bizardunak irripar egin zeukon eta burua eraginaz esan: —Joan Mikele Saha-tsetakoa nauk. Ba dakusat hik ere neure iraganeratzailleaz ari izan haizela. Ongi etorri, baina alferrik duk honeraino etortea. Hobe inoiz etorri ez bahintz. Nik ez nian ongi neurtu neure asmoaren ondoriorik. Galduta gaudek betiko hi ta biok. Hala beharrez mende berera etorriak gaituk. Nik ere hortxe diat neure makina, baina...

— Baina zer? Ez al da hau miragarritzko egintza bat? Mundu berri batean gaudek! Oraingo gizonentzat gertakizun dagoena guk ba diakiguk. Kondaira alda dezakegu. Mundu hobe bat egin. Jakin ganean ditugun ezbehar eta okerkeriak zuzen ditezkeek oraindik. Zer urte da dau?

— 970gn urtea izan beharko litzateke, gauzak aldatu ez balira.

— Zer gertatu da ba?

— Hi ez haiz oraindio konturatu; niri ere berdin pasatu zeidan hasikera batean. Hau ez da gure mundua ez gure kondaira. Gurekin beste mundu bat hasi duk. Begira... guk ezagutzen genduen lehen aldia ez duk hau, gu honera etorri ez bagina gertatuko zatekean bat baizik. Kondaira aldatu egin duk geugatik. Neure makinaz nik bizi nituen denboretara bihurtu nahi izan nian eta berriz hara, 1.203gn urtera itzuli nenduan, baina hura ez zuan ene garaia; ez zegoan ez Sahatsetakorik ez dorrerik ez ahiderik ere...

Martin aho zabalik geratu zen, ez zuen ondo aditzen, baina bere gorputzetik ikara hotz bat zebilkion.

— Ez diat ondo aditzen...— irten zeikon ahopetik.

— Erraza duk, baina. Pentsa ezak: etorkizuna aurrean dugunean geuk moldatzen diagu. Hau edo hori egin genezake. Hau eginez gero, hori egiteke utzita, honelako ondorio bat datorke eta kondaira honelako bidetik joanen; hori egiten badugu, ordea, hau egin gabe uzten diagu, eta hortik horrelako ondorio diferent eta ezberdin sortuko. Aukera, erabaki eta hautatu baino lehen dikeagu bakarrik. Aukerak moldatzen dik geroa, eta behin aldatuz gero ez diagok konpontzerik. Gure mundua geu hona etorri ez bagina gertatu beharko zena zuan, eta nonbait, enetzat ezezaguna den dimentsio batean ba diagok; ordea guk ezin ezer egin bertara bihurtzeko.

— Orduan...—, Martinek harriturik—, ezina duk ene garaira itzuli nahi izatea! Ez diagok mundu eta kondaira bat, posibilitate hainako mundu eta kondaira baizik! Ezina izanen zaidak neure andre eta seme alabak berriz ikustea!

— Bai, zoritxarrez holaxe duk. 1.970era bihurtzen bahaiz ere, mila urte geroagora joanen haiz, baina ez duk han ezer aurkituko, ez da ezagunik ere. Hura beste mundu bat dukeek. Aski izan duk hire etorrera hire garai honetako asabek geroan hi sortu beharko hendukey semea edo alaba ez sortzeko, beste bat baizik, eta hemendik aurrera hik ez dukeek gurasorik ez ezer.

— Orduan..., orduan are jaio aurretik hilen nauk! Zentzuga-bekia haundiagorik!

— Bai, halaxe duk.

— Eta ezin dezakegu ezer egin?—, galdetu zeukon Urkidik gero ta ikara haundiagoz.

— Batek jakin hori! Nik, gainera, ez diat ezer egiteko gogorik. Pozik bizi nauk oraingo garaiotan, baina, —esan zuen Joan Mikelek Martinez agian errukiturik—, hauxe egin dezakek: joan lehenagoko garaietara eta makina gelditu aurretik jo beste kanpaia, alderantziz, etorri hintzeneko denboratara bihur hadin. Segura ez duk, baina... nork daki!

Martinek berehalaxe aditu zuen eta harek itxadopen izpi bat argitu zeukon bihotzean. Agian, lehenagoko garai batera balihoa eta ezer aldatu gabe berriz 1.970gnera itzuli, bere familia aurkituko zukean berriro.

Eta egin ere egin zuen.

Makina astiro ezereztu zen berriz kanpaia jotean, baina lekuz eta denboraz aldatu zenean, Martinek, izututa, erromatar soldadu talde bat ikusi zuen, bere agerpenaz ikaratuta zihoazenak.

— Aurreko aldia ere ganbiatu dut—, pentsatu zuen berekiko—, ezina dut honetan ere bihurtzea. Lehenagora joan behar dut orain.

Eta berriz jo zuen kanpaia are denbora zaharragoetara abiatzeko. Bigarren honetan ere aski izan zen ume koxkor bat ikustea berriz ere lehenaldia aldatuta zegoela jakiteko. Ta berriro denbora zaharragoetara.

Hirutan, lauetan, bostetan, seitan... eta hainbeste saio eginda gero etsi egin zuen Martin gaixoak: irteera gabeko zuloan sartua zen. Lehenalditara joatea bera aski zen berau aldatzeko. Ezina zukean bere kondaira haretara itzultzea. Bestetik bildur ere ba zen. Ordurarte denak ikaratuak ziren haren agerketaz, baina, nonbait, piztiaren batek, haserrez-edo, hil zezakean halako batez. Dinosauruez pentsatzen zuen. Zer egin zezakean?

Berriz lehenalditara, baina kanpai bat jo bezain aguro bestea ere jo zuen eta orduan makina ikara izugarriaz hasi zeikon. Bilduraz zen osorik. Bere mundua berriz ikusteko esperantza guztiz ahiturik ez bazuen ere berak ba zekien ibilaldi hura bizi edo hiltzekoa zatekeala. Mila leku, mila pertsona, irudi eta argi-ilun asko iragaiten ziren bere begi aitzinean. Gero bakea, isiltasun osoa.

Ez zituen begiak zabaldu nahi. Bildur zen, bai bildur. Azkenean aurrea ikusi zuen. Hantxe zegoen bera, bere Sahatsetako ganbara ilun haretan, mahain ondoan jarrita, buruan tramankulu hura, alanbre okerrekin. Eta argitxoak, eta edari uher hura koparen barnean gutiturik, edanda bezala, eta kanpaiak ere oraindik higitzen ziren pixka bat. Itzulia zen. Sinesteko ezina bazen ere bere mundura berriz etorria zen. Salto egin zuen; handik kanpora abiatu zen. Do-

re aurrean bere emazte Mari ikusi zuen haurtxoekin jolasean. Arnasa egin zuen eta gero, ganbarara bihurtuta mailu batekin makina hautsi zuen eta atea giltzaz itxi.

Urte batzuk pasatu dira hau gertatu zenetik hona. Sahatsetako dorrea berriz dago hutsik Urkiditarrek abandonatu zutenetik. Martinek ez du gogoratu ere nahi gertatu izugarri hura. —Agian edari harek amets eragin zeuzkidan guzti haiek, ez dakizut—, zioetan hats beherapen luzeak eginaz—, ba liteke ene buru nekatuaren lilura besterik ez izatea, baina ahaztu nahi dut hura. Egitan diotsut, neure bizitze osoan ez dut hainbeste ikara eta bildur izan.

Egia ote zen? Gezurra dena? Nik behintzat neure begiez ikusi dut Martin Urkidiren etxean gordetzen diren bi euskal liburu zaharrok, eskuz eginak eta makina iraganeratzailaren berri ematen dutenak. Ba liteke sinesteko gaitza izatea, baina une batzuetan, Martin Urkidik, hura kontatzean duen aurpegi zurbil eta ikaratua gogoratzean, neuk ere... tira ez noa ezer esatea.

Hobeto da pentsatzea, egia bazen ere, dena amets bat besterik ez zela izan.

A M A I A

XABIER KINTANA

1970-gneko Urtarrilaren 13-an egina

